

Оповідання

В багатій київській добродійки Марії Нечаєвської в місяці квітні отелилась корова. Корова була дорога оліндерка, дуже велика, ще й гарна на взір: руда, аж червоняста, а морда в неї й голова сливе до самого тім'я були білі. Бичок вдався на свою оліндерську неньку: був здоровий, сливе червонястий на масть, з білою мордою й головою до самого тім'я і з чорним носом та губами.

Як звичайно поводитьься в місті, бичка зараз-таки одлучили од корови, так що вона й не бачила свого теляти, й однесли в пекарню. Панія зараз подала оповістку в місцевих газетах, що продається на заріз дуже ситий і здоровий бичок.

Але трапилось так, що минув тиждень, настав і другий, а покупці не приходили купувати теляти. Тим часом теля ніколи не лежало на одному місці в пекарні, а раз у раз дриндзало по хаті, никало по закутках, лізло до рук куховарці, неначе просило поживку в неї, совало морду в помийницю, заважало в роботі, ще й до того паскудило й пудило скрізь, де тільки ходило.

Теля остобісіло куховарці, бо вона ще й до того була повинна годувати його молоком кілька раз на день. Вона вже не раз натякала хазяйці, що теля запаскудило пекарню, неначе хлів, перебаранчає їй робить діло, соває морду на плиту, в горшки, в кошик з закупками. А з різниць покупці того року чомусь не приходили, навіть не з'являлись на подвір'ї, як бувало в передніші годи, коли покупці хапали телята назахват.

Саме тоді в хазяйчиній сукупній квартирі жив хазяйчин зять, офіцер, а в зятя був денщик, молодий москаль Микита Бинда. Москаль був родом з одного села з-під Могильова в Подольській губернії. Він був жонатий,

мав батька й матір, котрі мали доволі поля в селі десь за п'ятнадцять верстов од Могильова над Дністром. Биндин батько був заможний чоловік, мав дві корові, бо там понад Дністром на луках було багацько випасів. Москалеві припав до вподоби той здоровецький червонястий бичок, та так здорово, що й не виходив в його з думки.

"От купити б оцього бичка та одіслать додому жінці на гостинець! — думав Бинда, сидячи в пекарні коло стола.—З його вийшов би здоровецький віл на диво всім селянам. А потім я, вернувшись додому, десь добрав би до пари молодого назимка та й мав би на своє хазяйство пару чудових круторогих волів. Ото була б рада моя Настуся! Хазяйка заправила за його вісім карбованців, але в мене є покладні гроші. Одже ж треба купити зараз, поки не з'являються в дворі різники",— майнула в його думка несподівано.

Червонястий оліндерець прийшов до Микити й лизав наперемінку обидві руки своїм шерстким та цупким язиком, висолоплюючи языка з чорних м'якеньких губів.

В Микити при цій думці чорні, як терен, круглі очі аж закрутились. Ця думка одразу промкнулась йому несподівано в голову. Він спотання схопився з лави, дрібно застукотів закаблуками по цегляному помості в пекарні й швидко поскакав по крутих сходах вгору до панії.

— Барине! в вас і досі ніхто не квапиться купувать бичка, а мені ваш бичок дуже уподобний. З його колись виросте гарний волик. Я оце надумався купить у вас для своєї жінки оте теля й дам за його ті гроші, котрі ви заправили за його, за що ви оповістили у газетах.

— Та купить то не штука. Але як же ти одішлеш його додому в таку далеч? — спитав у його хазяйчин зять.

— Напишу до батька й матері листа, щоб вони зараз-таки, не гаячись, приїхали та взяли бичка. В їх є дві корови, та вже, мабуть, обидві потелились; буде чим вигодувати бичка,— сказав Бинда.

— Поки твій лист дійде до села та поки приїдуть до тебе батько й мати, то мине багацько часу. Теля з жадобою п'є багато молока щодня. А молоко нам потрібне і для свого вжитку, і на продаж, щоб була оплата за пашу для корови,— сказала хазяйка до москаля.

— Мамо! пошлім до його батька телеграму, то ця справа з телям піде багато швидше, а ми збудемось клопоту з тим телям,— обізвався офіцер.

— Одже ж ти добре мені радиш. А справді, подаймо телеграму мерщій в Могилів. Сідай та хутчій напиши телеграму, тільки невеличку, на кілька слів, щоб недорого коштувала, а я підпишу,— сказала хазяйка, вештаючись по світлиці.

— Не турбуйтеся! Я сам заплачу за телеграму й зараз однесу на станцію, щоб не гаять часу й приспішити цю справу,— сказав Бинда.

Москаля брав острах, щоб часом не нагодився якийсь покупець та не набив ціни, не вихопив в його з рук бичка.

Марія Нечаєвська була дуже багата. Вона була удова. Як сливе всі багатирки, вона дуже не любила писати до кого-небудь листів ні в місті, ні поза містом. З своїми міськими знайомими вона звичайно розмовляла через телефон, а з неміськими далекими знайомими вона здебільшого розмовляла через телеграф, бо не шкодувала грошей.

Через телефон вона часом подавала своїм міським знайомим такі цікаві питання: "Скажіть, будьте ласкаві, чи багацько було публіки вчора на балу в Купецькому клубі?" або таке питання: "Чи будете сьогодні ввечері вдома? Ми сьогодні ввечері хочемо побувати у вас у гостях та

пограти в карти. Як здоров'я вашої слабої бабусі? Чи одужує? Беріть білет в оперу в ложу вкупі з нами на завтра".

Не диво, що добродійка Нечаєвська зараз спинилась думкою на телеграмі до москалевого татуся, Грицька Бинди, щоб прискішить справу з надокучливим телям.

Зять похапцем написав таку куценьку телеграму: "Приезжайте немедленно и возьмите бычка". Панія підписала своє ймення й прізвище, а молодий Бинда побіг мерщій на станцію й подав телеграму додому на батькове ймення, і заплатив за неї з своєї кишені п'ять злотих.

Телеграма швиденько прийшла в Могилів, а на станції зараз покликали стійчика й загадали йому якомога швидше однести телеграму в село за п'ятнадцять верстов до Грицька Бинди, оддати йому телеграму, взяти од його одписку, і щоб Грицько Бинда заплатив стійчикові п'ять злотих за труда.

Посланець трохи не бігцем пройшов п'ятнадцять верстов, насилу на селі допитавсь, де Грицькова хата, але не застав Грицька дома. Жінка сказала, що Грицько на полі оре на ярину. Стійчик мусив бігти на поле й насилу допитався в орачів, де той Григорій Бинда оре на ярину.

— Оце я насилу знайшов тебе, оббіг трохи не пів-села. Це тобі од когось з Києва прислали телеграму,— сказав стійчик і, вийнявши з-за пазухи листок, подав Грмцькові.

— Що ж то воно таке? Чи лист, чи що? — казав Бинда, дивлячись на телеграму..

— Та це такі листи шлють по дротах. Мабуть, щось дуже потрібне, коли оце й тобі хтось прислав такий лист з Києва. А тобі треба доконче дати мені зараз одписку, що я дав тобі лист до рук, бо тут, мабуть, написано щось дуже потрібне й важне задля тебе. Та ще й заплати мені

п'ять злотих за те, що я зробив добру промашку од міста до села, бо на це є такий закон,— сказав стійчик.

— Оце лиха моя година з таким листом! Це, мабуть, прислав мені лист по дротах син-москаль з Києва, бо хто ж би до мене слав такі чудні листи? — бідкався Бинда. — Я й неписьменний, і не прочитаю навіть, що там написано.

— Кидай воли й плуга, та ходім хутчій в село до волосної управи. Там тобі й прочитають, і дадуть за тебе одписку. А ти заплатиш мені п'ять злотих за труда, бо мені ніколи гаять часу. Треба повідному поспішати додому,— сказав стійчик.

— Оце морока мені з цим листом! І прийде ж на думку синові отаке! Він же слав мені з Києва поштою не одного листа, та мені не було з тими листами такої мороки, як з оцим чортом,— бідкався вже сердитий на сина Бинда, аж потилицю чухав.

Одначе він мусив кидати воли й плуга, залишив коло плуга свого хлопця й пішов у село з стійчиком. Йому вже стало цікаво довідатися, що то замикається в тій чудній писульці од сина, так нагло й несподівано присланій з Києва аж на поле. Багато дечого він передумав за свого сина, вертаючись у село.

— Ти, дядьку, швидше напитуй на селі письменного чоловіка. Він тобі прочитає листа, розпишеться за тебе, неписьменного, отам-таки на папірці, на клаптику, що ти його взяв, а я оддав його тобі до рук. Мені хочеться завидна вернутися до станції.

— Ож зайдім в оцю хату. Тут живе письменний чоловік,— сказав Грицько.

Вони зайшли в хату й застали чоловіка дома. Чоловік не читав "по верхах", а насилу слезбизував по складах, довго придивлявся, силкувався прочитати, морочивсь і не міг до ладу прочитати, що там написано.

— Та тут якось не так написано, як у книжках; якось чудно понакручувано: трохи ніби надруковано, а подекуди неначе написано. Підіть лишень ви до Омелька Односума. Він живе по дорозі в управу, то вам не треба буде й заходити в управу. Оцей так письменник добрий! прочитає усе — і друковане, й писане. Він вам і одписку напише,— сказав чоловік.

Пішли вони далі. Омелько Односум жив далеченько, аж на другому кутку села за потічком. Вони застали його дома. Односум узяв телеграму, довго придивлявся, читав по складах, складав по дві букви й не розібрав гаразд усього.

— Ото чудасія! Якось химерно тут написано. Слова не поставлені нарізно, а подекуди написані сукупно, стулені до купи. Ось спочатку поставлено одно слово окро-ме — "приезжайтенемед", а далі якесь "ленно". От я зараз покличу свого хлопця школяра. Мій хлопець митець в цьому ділі.

— На який же то мед треба нам доконче їхати аж до Києва, та ще й зараз? Може, то в їх церкві храм, та оце син запрошує нас на храм та на храмовий мед? Це синові вигадки. Він неначе й розсудливий, й угара хлопець, і в голові в його є тям, але навіщо йому кликати нас у Київ на мед? — міркував Грицько Бинда.

Прибіг з току й школяр. Він одразу прочитав той лист: "Приезжайте немедленно и возьмите бычка, Марія Нечаєвська".

Грицько Бинда тільки очі витріщив з дива, як почув про бичка.

Тим часом Грицькова жінка й невістка довідались за лист з Києва од чоловіків, котрі зостріли Бинду й стій-чика з тим листом з Києва. Вони обидві швиденько прийшли в хату до Односума, щоб досвідчиться, який то лист привезли з Києва.

— Оце, жінко, прийшов до мене по дротах з Києва лист од синовії хазяйки та, певно, й од її зятя, того офіцера, в которого син слуге за денщика. Панія пише, щоб ми зараз їхали до їх в Київ та взяли якогось бичка,— казав Грицько до жінки.

— Якого ж це бичка? Де ж син узяв того бичка? — спитала жінка.

— А бог його знає, за якого то бичка пише панія. За це нам тут на селі не можна довідатись. За це дізнаємось, як самі поїдемо,— обізвався Грицько й задумався.

— І навіщо вона писала б за бичка? Чом же сам син не пише нам за бичка, а пише бариня? Ой не за бичка вона пише! То вона, мабуть, пише наздогад за нашого Микиту, за Бинду, а не за бичка. А про бичка — пише тільки наздогад. Щось там трапилось з сином, коли вже сама панія й офіцер шлють нам по дротах лист,— сказала смутним голосом стара Биндиха й похнюпилась.

— Бери, Грицьку, гроші, та ходім лиш швидше в волосну управу. Там заплатиш мені п'ять злотих, а волосний або писар прочитають тобі телеграму, розтовмачать тобі й розпишуться за тебе на клаптику оцього листка та й дадуть мені ту одписку. Та хапайтесь, бо мені нема часу гаятись,— сказав посланець.

Усі вони гуртом зайшли по дорозі в Грицькову хату. Грицько знайшов в скрині капшук з грішми, сховав у кишеню, і всі вони попрямували до волосної управи. В управі вони застали й волосного, і писаря. Стійчик подав телеграму писареві. Писар перечитав і подав старшині.

Саме в той час в управу несподівано увійшов урядник Чупис. Він вже прочув, що в село прийшла з Києва телеграма, і од цікавості зараз побіг до управи, щоб довідатися за ту телеграму. Урядник сам був москалем, служив за денщика в офіцерів і був дуже розторопний, проворний і справний на службі. Один з офіцерів допоміг йому достать місце урядника, бо офіцер писав і просив за його в своїх знайомих земляків. Чупис і справді був цікавий, добрий кміта, кмітив за всім, що робилось на £елі, але з його був і добрий проноза. Він микався скрізь в усяке діло і... не цурався хабарів, з кого тільки можна було їх здерти.

— Це тобі, Грицьку, прислала з Києва телеграму, певно, хазяйка того дому, де служе за денщика твій син,— сказав старшина.

— Та хазяйка ж, бо син писав нам за неї й за її зя-тя-офіцера, писав навіть, на якій вулиці вони живуть, і просив мене не раз, щоб я приїхав до його. Хваливсь, що йому там дуже добре і на харч, і на все. Але чом же оце не пише мені сам син, а подає лист по дротах сама панія, та ще й про якогось бичка,— це мені чу^ао й дивно,— казав Грицько.

— За це ти дізнаєшся, як поїдеш туди з жінкою. Та ще треба вам їхати таки зараз, бо отакі листи по дротах шлють тільки тоді, як трапиться щось дуже потрібне, або щось дуже важне, або й небезпечне й несподіване. Надаремно не шлють таких листів і до панів. Щось там та трапилось з сином. В наше село ніхто ніколи не слав таких листів ні до кого, мабуть, одколи наше село животіє на світі,— товмачив по-своєму писар Грицькові.

Чупис вже бував в бувальцях. Він бачив багато світу, ще й до того був кмітливий і цікавий на вдачу. Його неначе дражнила та телеграма до Грицька. Він узяв телеграму в свої ситі червоні пучки, перечитав, повертав на всі боки, підняв угору до вікна, дивився на неї наскрізь, потім понюхав, а далі полизав папір язиком та й знов понюхав.

Грицько, жінка й невістка тільки дивились на ті церемонії, неначе на церемонії якогось зиахура, котрий нишком нашіптує щось та махає руками й киває головою, щоб робить чари або ворожити. Це все їх і дивувало, і трохи турбувало й лякало. І урядник, і Бинда, і його жінка заздрі-вали, що ця телеграма кимсь послана неспроста.

— Не гайтесь та їдьте таки зараз, бо так там написано,— обізвався писар з-за стола,— виймай, Грицьку, з кишені та клади на стіл восьмигривеника мені за одписку і п'ять злотих стійчикові, бо йому нема часу ждять.

— Авжеж так! Мені треба завидна дійти до станції, бо тепер небезпечно швендять вночі на полі з грішми в кишені,— намагавсь і собі стійчик.

Грицько закотив полу свити, витяг з кишені капшук, одлічив мідяками п'ять злотих і поклав на стіл, а потім ще одлічив вісім гривень і поклав перед писарем за розписку. Писар зараз подав п'ять злотих стійчикові, і стійчик кивнув до всіх головою на прощання й хапки ніби виплигнув у двері з управи, мов заєць.

— Невже ж оце мені зараз треба кидати оранку та поспішати до Києва? Я ж саме заходився коло роботи на полі, розпочав оранку,— аж бідкався Грицько з смутком в голосі.

— Кидай, дядьку, печене й варене та зараз-таки виряджайся з жінкою в дорогу до Києва, бо щось таке там трапилось. Київська панія не слала б до тебе листа по дротах так собі, дурнички,— сказав писар з-за стола.

— Ой господи милостивий та милосердний! — обізвалась Горпина Биндиха. — Чом же ото не пише до нас син, як писав колись передніше, а пише його хазяйка, та ще й не за сина, а нібито за якогось бичка, щоб ми вдвох приїхали та взяли його? Це неспроста. Мабуть, нашого сина вже

й на світі нема, а вона не хоче лякати нас. Он крамар Лейба читав газети та казав нам, що теперечки в Києві деякі душогуби та розбишаки збираються ватагами і в глупу ніч обступлять дім навкруги, та половина їх постає на варті з рушницями коло кожного вікна й коло дверей, а половина виставить вікно та й лізе в покої з ножами; та ті лиходії позв'язують усім руки й ноги, позатулюють чимсь роти, щоб не кричали, та й штрикають ножами в груди й повирізують в покоях усіх впень — і панів, і слуг. Казав Лейба, що в Києві оце недавнечко повирізували багацько сім'їв. Хто його зна, що там скоїлось в тієї панії: може, вже й її зять зарізали, і нашого сина зарізали. А про бичка подають лист так собі, навмання, щоб ми швидше прибули до Києва.

Горпина говорила крізь сльози, а потім заплакала, аж захлипала. Вона оповідала й разом з тим неначе уявки бачила своїми очима, як розбишаки лізуть у вікно, скручують вірьовками усім і її синові руки й ноги й стромляють ножі в груди. Усе це майнуло в її думці в одну мить; і її стисло коло серця, і од жалю сльози одразу покотились з очей.

— Та годі тобі плакатні Вгамуйся! Адже ж панію не зарізали, коли вона подає до нас лист,— втішав Грицько,— ти ж пам'ятаєш, як він писав до нас колись, що ночує внизу в опрічній од покоїв кімнатці вкупі з лакеєм. А пани живуть вгорі.

^— То що! Може, вгорі в покоях не зарізали панів, а внизу повирізували слуг та й інших пожильців. Це вони, мабуть, кличуть нас на похорон сина; а як його не вбили, а тільки поранили, то, напевно, пишуть, щоб ми взяли його додому, поки він одужає,— одказала Горпина та все втирала сльози рукавом.

Молоденька невістка стояла позаду, обпершись об одвірок, і в неї одразу полились сльози з очей, як вона почула, що розказує свекруха.

— Не плачте дурно й не гайте часу, та йдіть додому й зараз виряджайтесь в дорогу, бо такий загад прислано вам в листі. Коли не

ймете мені віри, то зайдіть в крамницю до Лейби. Він чоловік старий, досвідчений за все, бувалий, скрізь вештався по всіх усядах, то він вам роз-товмачить це діло й напутить вас, що робити.

Вони вийшли з управи смутні й заплакані й зайшли до Лейби, щоб гаразд розпитать за все та порадиться.

— Та беріть на вас двох на білети до Києва вісім карбованців, та на білети звідтіль додому вісім, та зараз-таки й виряджайтесь в дорогу. Коли вже сама панія шле до вас лист, то, певно, там трапилось щось надзвичайне. Не вагайтесь та слухайте мене,— напутював їх Лейба.

Понурий хамулуватий дядько мовчав і тільки дивився сторч. Він не думав, що сина зарізали або прибили розбишаки. Добре знаючи його палку вдачу, він страхавсь, чи не скоїлося там щось напереверт: чи не телепнув часом з нестямки будлікого син обухом по голові. Молодиці мовчки втирали заплакані очі.

— Та не сумуйте дурнісінько заздальгідь, не знавши нічого! — сказав гаркавий і трохи гунявий старий Лейба.— Я це добре знаю, що такий лист по дротах лякає не тільки вас, мужиків, але робить переляк і між панями. Он позавчора, як я був в Яблунівці в економа, на його ймення принесли телеграму. Саме тоді його сина посадили в тюрму на висідку. Панок і панія так перелякались, що з ляку аж пополотніли. Панія, як стояла, так і впала на стілець і трохи не зомліла; а в пана руки затрусились так, що він не міг з ляку роздерти листа й прочитати, та дав мені, щоб я роздер та прочитав. їм обом привиділось, що сина або засудили на смерть, або, може, вже й потягли на шибеницю.

— Ой ненько моя! То, може, вже й нашого сина потягли на шибеницю? — промовила крізь сльози Горпина.

— Та годі тобі вигадувать усякі страхи! — сказав Лейба.— Там, мабуть, трапилось щось багато простіше, ніж ви думаєте та гадаєте. От

я читав в своїй газеті, що оце недавнечко була в Києві лотерея, де вигравали подаровані багатилями й коні, і корови, і бички. Може, то ваш син виграв в лотереї дорогого бика, а хазяйка й шле до вас лист, щоб ви швидше приїхали та взяли того бугая, бо синові треба ж втрачатися на пашу, на годівлю для того бика. А ви ж знаєте, яка теперечки через неврожай та сушу дорожнеча на хліб та й на пашу і в нас, не то що в Києві.

— Та де ж син виграв би дорогого бика, коли він і в карти не грає, хіба було часом пограє трохи в дурня,— сказав Бинда.

— Та не в карти-бо виграв, а в лотереї.

Лейба товмачив їм за ту лотерею, силкувався витовмачить, але добре втямив, що для селян це все було незрозуміливо зовсім, і він тільки рукою махнув.

Але старий Бинда таки стямував дещо й пойняв віри Лейбі. В його очі трохи повеселішали; блиснула навіть надія привезти додому дорогого ситого бугая або бика.

— Та як їхатимете, то не спіть в вагоні вночі й добре стережіть гроші, бо тепер в вагонах часом хтось як почастує чаркою горілки, то заснеш і два дні спатимеш, а може, й не прокинешся більше. В вагонах теперечки в сонних витягають гроші з кишені, — напутював крамар Бинду,— а коло Києва оглядайтесь на всі боки, щоб часом розбишаки не вскочили в вагони з рушницями та не ограбували всіх. Оце ж недавно в Києві вирізали сім'ю Островського й його гостей.

Це Лейбине оповідання про напад тих лиходіїв ще гірше налякало молодичь. Вони вийшли з крамниці ще більше налякані. Але Бинда в думці наважився вже їхати до Києва.

Тим часом в управі урядник, подумавши та погадавши, сказав до старшини та писаря:

— Чи ви пак знаєте, що отой Биндин син, угаристий, але палкий, був за приводця в новобранців, як вони напали на оселю дідича Беренговича в Скрипчинцях, побили дрючками вікна та вимагали сто карбованців на дорогу в Маньчжурію? — сказав урядник.

— Так то отой ледар накоїв в Скрипчинцях лиха? Недурно ж його мати плаче, а старий Бинда похнюпився, аж зажурився. Мабуть, і вони заздрівають, що той кру-тіяка чогось накоїв у Києві,— сказав старшина.

— Атож! Ця псяюха бунтовлива й задиркувата. Ото ж він намоторив та намовив новобранців та запасних москалів і навів розбійницьку ватагу до пана. Та телеграма якось чудно написана, неначе наздогад чогось. Я одразу примітив якесь чудернацтво в словах. В мене така гадка, що син викликає батька задля того, щоб він забрав на село не бичка з хвостом, а бичка безхвостого, якогось писаного бичка. Це все стало мені зрозуміливо одразу, бо мені такі штучки — не первинка... То, певно, й підписавсь-таки він сам, щоб виходило так, буцімто не він, а якась Марія Нечаєвська викликає в Київ старих батьків. Я за це стямував зараз,— так метикував урядник та все навіщось крутив довгого вуса.

— Чи ти ба, яка штуkenція! Он куди псяюха гне! Та й хитрий же з біса! Це він, мабуть, хоче передать комусь через свого татка мішок прокламацій та усяких бунтарських писаннів,— промовив писар.

— А я візьму та й хапну того бичка за хвіст, як вони везтимуть його з Києва сюди, та й доброго могорича собі зароблю за того бичка,— промовив Чупис і, осміхнувшись, показав волосному усі свої білі міцні та веселі зуби. Його зуби ніби сміялись на radoщах.

Бинда з жінкою на другий день приїхав до Києва й зараз пішов до сина. Увійшли вони в двір і несподівано зустрілись з сином. Він стояв коло

дому зараз за брамою й балакав про щось з двірником. Мати на радощах кинулась до сина, вхопила його в обнімок і поцілувала.

— Чи ти, сину, живий! А ми думали, що тебе вже й на світі нема, що тебе запагубили київські душогуби,— казала мати й на радощах втерла сльози, що закапали з очей.

— Як бачите: живісінький і здоровісінький. Оце добре ви зробили, що не загаялись довго й приїхали до мене.

Батько так само зрадів, обняв сина й поцілувався з ним.

— Господи, як ми перепечалились за ці дні! Ми думали, що тебе тут київські лиходії та душогуби або вбили, або прибили та скалічили. Нам усе здавалось, що твоя хазяйка писала по дротах до нас задля того, щоб ми поспішали сюди або тебе поховать, або взяти додому, як тебе не вбили, а тільки покалічили,— промовила мати.

Син запросив їх у кімнату й там розказав їм усе за бичка. Як сказав син, що за того бичка, за котрого ха-

зайка подавала їм звістку, треба заплатити вісім карбованців, бо він не простий, а оліндерський, то старий батько аж скрививсь і тільки потилицю почухав.

— Де ж ми наберемо стільки грошей, коли ми вдвох за саму дорогу оце заплатили вісім карбованців! — бідкався батько.

— Та ще ж нам доведеться стільки ж заплатити за дорогу додому. Не підемо ж ми пішки, бо загаємо багато часу. А в нас саме розпочалась оранка,— промовила мати.

— Та то я платитиму за бичка, бо він буде мені на хазяйство. З його виросте здоровецький віл. В нас на селі такого вола нігде не купимо ні за

які гроші. А потім, як розстараюсь грошей, то докуплю йому до пари волика,— сказав син.

Микита зараз побіг до панів і розказав їм за усі пригоди, котрі сталися з батьком і матір'ю через того бичка та через ту телеграму, котру вони послали на село до батька. Розказав він і за те, що батько дуже втратився через того бичка та й не має стільки грошей, щоб перевезти бичка додому по залізній дорозі, і що нестача грошей буде причиною для перевозу бичка додому.

Хазяйка аж здивувалась, що звичайна телеграма могла так багато нашкодити Грицькові Бинді. Зауваживши, що вона винна через своє нетямління сільського життя, вона, порадившись з зятем, подарувала того бичка москалеві, нібито як гостинець за його вірну службу своєму зятеві.

Саме в той день з солдатської пекарні привезли москалеві, як денщиківі, його пайку хліба за місяць, полічивши по три фунти на день, як це звичайно роблять в полковій пекарні. Микита вкинув на дорогу батькові в мішок ті три здорові, як сито, хліби, бо вони були йому непотрібні. Він найняв звощика з платформою, поклав на неї теля, сів з батьками й поїхав на вокзал та й посадив старих на товарний поїзд вкупі з телям, заплативши з своєї кишені три карбованці за дорогу додому і за теля, і за обох старих.

Старі вже веселіше вертались додому. Добродійка, певно за свою провину, ще й дала їм на дорогу здоровий бутель молока, щоб годувать бичка в дорозі. В їх вдома було чим вигодувать бичка, бо саме перед тим в їх отелилась корова.

Приїхали вони на станцію й тільки що злізли з вагона й поклали свої манатки долі, як перед ними несподівано з'явивсь урядник Чупис і крикнув сердито, щоб вони знов вертались у вагон з мішком та торбинками.

— Навіщо ж ви оце загадуєте нам лізти знов у вагон та ще й мішка брать з долу? Адже ж нам тут треба вставать та хутчій хапаться додому, бо там же розпочата оранка,— сказав Грицько до Чуписа.

— Приїхали, та не зовсім. Може, й вернетесь зараз кудись та деінде й застрягнете,— сказав Чупис.— Давай лиш оцього бичка! От ми зараз досвідчимось, як добре облапаємо, що то у вас за бичок і який він на масть,— промовив бадьористий високий Чупис і вхопив мішка та й поліз по східцях у вагон.

Старий Бинда мусив і собі лізти в вагон, а за ним слідком полізла й Биндиха. Вона була цікава молодиця, і їй дуже заманулось швидше дізнаться, чого то ця причепа причепилась до їх.

— Знаємо ми, якого бичка оце привезли ви од свого сина. Ось ми зараз налапаємо москалевого бичка та вловимо його за хвіст,— промовив урядник веселенько й усе чогось осміхавсь.

Старі тільки очі витріщали з дива і на Чуписа, і на свої клумаки.

Чупис розшморгнув зав'язку, зав'язану зашморгом, вхопив мішка спідсподу за узирі, підняв напереверт угору і струснув з усієї сили. З мішка випали додолу три здоровецькі солдатські хліби, неначе троє ситів, і важко гепнули об поміст. Чупис був у москалях і впізнав ту пайку денщика-солдата. А за хлібом повипадало ще якесь манаття, забране з дому та позав'язуване в білі саморобні хусточки з червоними бережками та смужками. Урядник порозв'язував хусточки, обдививсь усе, що знайшов, потім загадав старим роботу,— щоб вони пороздягались, поскидали свитки, струсив свити в руках, повивертав рукави; потім повивертав Грицькові кишені, полапав у пазусі, звелів поскидать чоботи, стромляв у халяви руку і все лапав та чогось шукав; потім він несподівано вхопив хустку з очіпком і зняв з голови в Горпини, труснув хустку, заглянув в очіпок, а далі почав облапувать спідницю й Горпинин стан.

Горпина злякалась, аж зблідла. Вона стояла непорушно, неначе стовп, і тільки дивилась на урядника здивованими од переляку очима.

— Ой боже ж мій, яка напасть через того бичка! —

бідкався Бинда.— Хіба ж ми що в Києві вкрали, чи що? Ми ж там і недовго були, тільки переночували та переднювали, та зараз і виїхали з бичком укупі,— обізвався Бинда.

— Оце, боже мій, яка нам пригода! Хіба ж ми злодії? Хіба ж ми коли що вкрали на селі? Ми ж, хвалить бога, не злодійського заводу, — говорила Горпина, надіваючи хапки очіпок та зав'язуючи голову хусткою.

— От тобі ще одна притичина! Ніяк не довеземо бичка додому. А скільки грошей нам коштував отой бичок! І навіщо б ми оце убгали бичка в мішок? Наш бичок он тамечки, в опрічному вагоні для худоби,— обізвався Бинда.

— І якого дідька ви так довго там порпляєтесь в тих пакунках? Забирайте швидше клунки та йдіть і знесіть з вагона свого бичка, бо нам треба зараз одчіплювати вагона,— гукнув у вагон кондуктор до Бинди.

Чоловік і жінка похапцем позапихали хліб у мішок, потім позав'язували усякі речі в хусточки й повкидали в клунок.

— Дай лиш мені один денщицький хліб за труда, бо я таки добре напрацювавсь коло вас. Ви думаєте, що це я од себе зробив у вас трус? Мені заздалегідь дали такий загад, і я був повинен обтрусить вас,— сказав Чупис і, не довго думаючи, вийняв з мішка один хліб, взяв під пахву й зліз з вагона. Він углядів, як Бинда, й Горпина, і кондуктор знесли з вагона гарного червонястого оліндерського бичка з мотузком на шії й вивели його з-поміж вагонів на простір.

Чупис як побачив бичка, то аж скрививсь од жалю: він бачив уявки, що смачний і кошовний могорич пропав задля його, неначе Бинда вихопив його з рук та й поніс додому на село.

1909 року. Київ.